

Postmodernia luokkateoriaa

ANNA KONTULA

Professori Richard Florida on kirjoittanut luovien alojen ammattilaisille itseymmärrysoppaan. Siinä kerrotaan, mikä niin sanottu luova luokka on, miten se toimii ja mitä ajattelee. Lähtökohdana on, että tulevaisuudessa rahaa tehdään luovuudella. Jos haluaa menestyä, on osattava houkutelua luovia ihmisiä.

Floridan kirjan pitäisi kiinnostaa suomalaista yhteiskuntatiedettä kovasti, ei ehkä akateemisten ansioidensa, mutta lukijoidensa vuoksi. Floridan ovat noteeranneet sekä talouden että politiikan mielipidevaikuttajat. On vain ajan kysymys, koska kirja alkaa näkyä maamme kehittämissuunnitelmissa ja talouspolitiikan linjauksissa.

Florida kuvaa kirjassaan, miten työn tekemisen muutos näkyy myös ajattelun ja elämäntavan muutoksena. Hänen mukaansa jo 30 prosenttia Yhdysvaltojen työvoimasta on luovaa luokkaa. Siihen kuuluvat ne työntekijät, jotka joutuvat työssään paitsi ratkaisemaan myös tunnistamaan ongelmia (tiedemiehet, insinöörit, kirjailijat, arkkitehdit jne.) tai vain saavat palkkaa säännöllisestä itsenäisestä ajattelusta (opettajat, lakimiehet).

Viime vuosikymmeninä työelämä on siirtynyt länsimaissa korporatiokeskeisistä ihmiskeskeisiin järjestelmiin. Vaikka suuryhtiöt eivät katoa, talouden keskeinen voima ovat luovat ihmiset. Florida kehottaakin alueita pohtimaan kalliiden teknologiakeskusten lisäksi myös sitä, millaisen elinympäristön ne tar-

joavat luovalle luokalle. Kun työntekijät liikkuvat nopeasti työpaikasta toiseen, kannattaa saman alan yritysten sijaita lähkekkäin. Nämä yritysrypät taas tapaavat keskittyä alueille, joilla niiden työntekijät viihtyvät.

Luovan luokan jäsenet eivät pysy samassa yrityksessä koko ikäänsä, vaan rakentavat uraansa horisontaalisesti. Siksi he myös identifioituvat enemmän ammattiin kuin yhtiöön. He kantavat perinteisiä työntekijöitä suuremman vastuun työstään. Tyypillinen luovan luokan edustaja on korkeasti koulutettu. Hän käyttää omaa aikaansa ja rahaansa ammatilliseen uusiutumiseen.

Luova luokka kuluttaa vapaa-aikaansa fyysisemmin ja yksilöllisemmin kuin palvelu- tai teollisuustyöntekijät. Harrastuksiin kuuluvat matkustelu, yksilöurheilu ja viinit. Vakiintuneiden kulttuuririentojen sijaan luova luokka viihtyy elävällä ja satunnaisella katunäyttämöllä, joka ei vaadi lippujen varauksia tai sitoutumista tiukkoihin aikatauluihin. Arvomaailman avainsanoja ovat yksilöllisyys, avoimuus ja meritokratia. Luova ammattilainen suvaitsee ja kunnioittaa erilaisuutta, ainakin muiden luovien erilaisuutta.

Kuten aikanaan teollistumisen myötä merkitsee työn murros jälleen myös aikakäsityksen murrosta. Joustava työaika sopii luovan työn hektiseen luonteeseen, mutta ei lyhennä keskimääräistä työpäivää; pikemminkin se on yritys sovittaa yhteen perhe ja sen kahden aikuisen entistä pidempi

Richard Florida
The Rise of the Creative Class and How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life
New York: Basic Books, 2002

työaika: ”Valoja ei koskaan sammuteta, tietokoneita ei koskaan suljeta. Puhelin pysyy aina päällä. Jokainen, kaikki on koko ajan toimintavalmiudessa – jopa niinä harvoina hetkinä, kun kukaan ei ole paikalla.”

Florida esittää vakuuttavia taulukoita siitä, millaisiin paikkoihin luovat ihmiset haluavat muuttaa. Teos olisi kuitenkin kaivannut kausaalisuhteiden analyysiä. Floridan viesti on, että huippusaajien houkuttelemisen edellyttää ympäristöä, jossa esiintyy paljon erilaista luovuutta ja suvaitsevaisuutta. Niin boheemi-, gay- kuin jossain määrin myös maahanmuuttajaindeksillä hän kuvaa alueen kykyä viehättää luovaa luokkaa ja päästä mukaan talouskasvuun. Sen sijaan hän ei pohdi (eikä poikittaisaineisto antaisi siihen mahdollisuuttakaan), voisiko olla myös toisin päin: ekonomiset ja korkeasti koulutetut keskuksien viehättävät homoja (yläluokan avoin ilmapiiri), taiteilijoita (taiteen kuluttajia) ja maahanmuuttajia (työtälisuuksia, myös matalapalkka-aloilla).

Florida ei myöskään ulota analyysiansa luovan luokan ulkopuolelle. Puhuessaan suorittavan

työn vähenemisestä suhteessa luovaan luokkaan ja palvelualaan Florida ei kiinnitä huomiota siihen, miksi näin tapahtuu. Kysymys ei varmaankaan ole siitä, että elämykset olisivat korvanneet tavarat ja palvelut, vaan siitä, että näiden lisäksi on myös varaa kokemukselliseen kulutukseen. Yhdysvaltalaisten kengistä 80 prosenttia tehdään Kiinassa, koska siellä työvoima on halvempaa. Jäljelle jäävät vain luova luokka – ja palvelusektori, se osa tuotannosta, jota ei voi ulkoistaa toiselle puolelle maailmaa.

Kirjan akateeminen ansio jää selvästi visionääriseen osuuden jalkoihin. Esimerkiksi Floridan itse tekemät ja muilta hyödynämät tutkimukset luovan luokan ominaisuuksista koskevat lähinnä yhdysvaltalaisista it-alaa. Kokonaisuutta on täydennetty vaikutteilla, joita Florida on saanut jutellessaan erilaisten ihmisten kanssa eri puolilla maata. Tutkimusaineiston edustavuutta ei kirjassa pohdita. Sen työn luonteen muuttumiseen liittyviä väittämiä on esitetty vakavammassa tutkimuksissa jo 1980-luvulta lähtien.

Silti kirja on lanseerannut maailmanlevytykseen merkittävän uuden aatteen, luovan luokan ideologian. Kritiikki kirjan epätieteellisyydestä ei yksiselitteisesti tarkoita, että Floridan tulkinta olisi väärä. Loppujen lopuksi näin laajaa makrotulkintaa on vaikea perustella empiirisesti. Ei olisi ensimmäinen kerta, kun pätevä tuulenhaistaja osuu oikeaan. Ja Floridan kirja on jo päässyt siinä määrin länsimaisen talouseliitin suosioon, että siitä voi tulla ennustuksen sijasta tulevaisuuden tekijä.

Kirjan keskeisin anti onkin luokkatietoisuuteen tarvittavan itseymmärryksen ja identiteetin

rakentaminen. Florida ei kirjoita tilastollista luokka-analyysiä, hän kuvailee ja määrittelee omaa viiteryhmäänsä eli luovaa luokkaa. Tässä on kirjan juju, siksi sitä otetaan ja luetaan: joku tunnistaa siitä itsensä, pääosin positiivisessa valossa. ”Luovan luokan nousu” on vahvasti ideologinen ja tarkasti kohdennettu teos.

Tähän liittyvät myös kirjan pahimmat – ja vaarallisimmat – ongelmat. Vaikka tieteen tai tiedettä lähellä olevan kirjallisuuden ei tarvitse olla puolueetonta, siltä odotetaan tavallista pamflettia analyttisempaa otetta. Tätä vastuuta Florida ei kannaa. Hänen oma teoksensa on täynnä viittauksia ongelmiin, joita uusi luokkarakenne tuo tullessaan. Näihin ei kuitenkaan pysähdytä eikä niitä pohdita. Tuhon siemeniä noteeraamatta luova luokka otetaan vastaan ihmiskunnan historian suurimpana saavutuksena.

Oma huomioni kiinnittyi ensimmäiseksi siihen, että stressiperäiset sairaudet ovat kaikkein yleisimpiä juuri luovan luokan keskuudessa. Luova luokka tekee pitempää päivää kuin muut ammattiryhmät. Floridan referoimassa kyselyssä ahkeruuden syiksi ilmoitetaan työn tyydyttävyys, oma kunnianhimo tai kokemus kollegojen painostuksesta ja syylistämisestä. Kun aikaa ei voida lisätä, joka hetkestä pyritään irrottamaan enemmän, mm. tekemällä asioita yhtä aikaa tai nopeammin, korvaamalla ne nopeammilla vaihtoehdoilla (valmisruoka) tai rakentamalla huolellisia aikatauluja. Työn kiirestrategia siirretään myös harrastuksiin ja muuhun vapaa-aikaan.

Toinen pelottava ilmiö on siirtyminen heikkojen sosiaalisten siteiden maailmaan, jossa vakaiden, pitkäkestoisten suhteiden määrä vähenee. Tilalle astuvat

pintasuhteet, jotka sopivat luovan luokan elämänstrategiaan paremmin: niiden kautta hankitaan työpaikkoja ja ruokitaan luovuutta. Mikä parasta, ne vievät vähemmän aikaa.

Floridan luova luokka määrittelee myös ulkonäkönsä työelämän lähtökohdista käsin. Hänen arvionsa on, että urheiluharrastuksen korostuminen luovalla luokalla selittyy ainakin osittain siitä, että työpaikkojen ja seurustelukumppanien vaihtuessa tiheään ihmiset viettävät yhä suuremman osan elämästään markkinoimassa itseään.

Erityisesti kirjan alussa ja loppussa Florida esittää luovalle luokalle yksioikoisen lähetystehtävän: myös muiden ryhmien tulee saada (mahdollisuuksien rajoissa) osuus siitä hyvästä, joka luovassa luokassa toteutuu. Edelleen palvelusektori työllistää Yhdysvalloissa enemmän kuin luova luokka. Miksi sitten Florida näkee juuri luovan luokan aikakauden tunnuksena ja johtavana voimana? Koska luovalla luokalla on enemmän taloudellista valtaa. Ja koska – siis Floridan mukaan – palvelusektorilla on merkitystä vain luovaa työtä tukevana rakenteena. Se on mahdollistanut luovan luokan nousun ottamalla hoitaakseen tehtäviä, jotka aikaisemmin kuuluivat perheelle.

Florida ei pohdi, mitä joustavat työajat, sopimuksenvaraiset palkat ja kasvava vastuu merkitsevät sellaisilla aloilla, joilla työntekijöistä ei ole pulaa ja työnantaja on selvästi paremmassa neuvotteluasemassa. Luovan luokan joustava työaika tarkoittaa, että myös palvelujen pitää joustaa, vaikka jälleen tunnin kauemmin auki olevan ruokapaikan tarjoilijan työaika ei joustaa mihinkään.

Hän ei myöskään mieti, ovat

ko kaikki maailman ihmiset halukkaita samanlaiseen elämäntapaan kuin hän itse ja hänen kuvaamansa luova luokka. Entä jos joku arvostaakin mahdollisuutta asua samassa paikassa koko ikänsä? Tai asua lähellä sukulaisiaan? Tai ylipäätään elää elämää, jossa on mahdollista tehdä myös pitemmän aikavälin suunnitelmia?

Luovan luokan ideologian pätevyyttä voisi kysyä myös sen omilta lapsilta: Kuinka moni haluaa ukin tai mummin, joka mieluummin maistelee viinejä

tai golfaa kuin viettää aikaa lastenlastensa kanssa? Kuinka moni haluaa vanhemmat, joiden prioriteetteihin ei kuulu perhe ja jotka käyttävät lähes kaiken aikansa työhön? Luovan luokan elämä – sellaisena kuin Floridan kuva – ei juuri mahdollista säännöllistä arkea. Jatkuva kiireen ja pätemisen maailma on ehkä aikuiselle valinta, mutta harvoin lapselle.

Floridalle on itsestään selvää, että ”luovan luokan jäsenten on nähtävä, että heidän taloudelli-

nen merkityksensä tekee heistä luonnollisen ja itse asiassa ainoan mahdollisen 2000-luvun johtajan”. Hän toteaa, miten ”me emme ole ottaneet riittävän vakavasti sitä johtajuuden veloitusta, jonka asemamme edelläkävijöinä meille asettaa”.

Toistaiseksi luovalla luokalla lienee kuitenkin vielä joitakin elämäntapaansa liittyviä ongelmia ratkaistavana, ennen kuin se lähtee valloittamaan maailmaa.

Marxin haamu tietoyhteiskunnassa

PASI PYÖRIÄ

Mitä tekemistä Karl Marxilla, teollistumisen aikakauden suurella teoreetikolla ja kapitalismin kriitikolla, on uuden tietotekniikan ja tietoyhteiskunnan kanssa? Voiko Marx yhä olla elävä keskustelukumppanimme, Jukka Heiskanen ja Jorma Mäntylä kysyvät toimittamassaan Karl Marx -seuran julkaisussa ja esipimättä vastaavat että miksipä ei. Toimittajakaksikon mukaan esimerkiksi Marxin analyysi monopolien syntymekanismeista tai tieteellisten ideoiden vapaan vaihdon merkityksestä ei ole suinkaan vanhentunut Microsoftin ylivallassa ja intellektuaalisista tekijänoikeuksista käytävien kiistojen aikana.

Valitettavasti Heiskasen ja Mäntylän johdantoluku ei tätä sinänsä mielenkiintoista ja haastavaa lähtökohtaa lukijalle juuri onnistu avaamaan. Moniselitteisiä ja turhan vähälle tulkin-

nalle jääviä Marx-sitaatteja vilisevä johdanto lähinnä herättää epäilyn, että kokonaisuudessaankin kirjan tieteellinen anti jäänee varsin vaatimattomaksi, vaikka varsinainen kirjoittajajoukko on akateemisesti varsin ansioitunutta. Ongelmallisinta mielestäni on, että useimmat koelman kirjoittajista eivät erityisemmin vaivaudu peittelemään selvästi aikansa eläneitä ideologioita näkemyksiään. Esimerkiksi saksalaissosiologi ja Sozialismus-lehden entinen päätoimittaja Joachim Bischoff kirjoittaa tietotekniikasta uutena pääoman kasautumista ja työvoiman kurjistumista kiihdyttävänä mekanismina vain päätyäkseen kiusallisen vanhahtavalta kalskahtavaan dogmiin: ”Meidän on löydettävä tie ulos tilanteesta, jota luonnehtivat vähäinen talouskasvu, korkea työttömyys, hyvinvointivaltion tuhou-

Jukka Heiskanen & Jorma Mäntylä (toim.)
MarxIT: Informaatiokapitalismin kriittistä tarkastelua
Karl Marx -seura 2003
155 s.

tuminen ja lisääntyvät eriarvoisuudet jaon piirissä. Tässä laajamittaisessa ja monitahoisessa uudistusprosessissa tulee työläisillä olemaan keskeinen rooli.” Näin Bischoff siis julistaa sanatarkasti siteeraten. Vain vallankumouksen käsite on vaihtunut ”uudistusprosessiksi”.

Samankaltainen joskin hienovaraisempi asenteellisuus vaivaa myös Nicholas Garnhamin, Pertti Honkasen ja teoksen toimittamiseen osallistuneen Jorma Mäntylän artikkeleita, joissa on vahvasti läsnä ei pelkästään